

Det svenska postkontoret i Hamburg

En epok i svensk posthistoria

av Carl-Gustaf Klein

Sveriges förbindelser med Hamburg går långt tillbaka i tiden. Kort efter den första Hansadagen i Lübeck, år 1260, slöt fristaden Hamburg ett handelsfördrag med det svenska hovet i vilket staden tillförsäkrades fri handel och trafik i Sverige och de svenska besittningarna.

Några år före Kalmarunionen bildades i Hamburg den Heliga Marthas brödraskap eller det s k "Skånefararsällskapet". Namnet nämns första gången år 1395. Sällskapet bildades av personer som bedrev köpenskap och fiskafänge åt Skåne och på Östersjön. En annan förening med en liknande målsättning var "Nederlandssällskapet" som bildades i mitten av 1400-talet när Hansan erhöll vissa handelsrättigheter och friheter i Nederländerna.

Bägge dessa brödraskaps ändamål var till en början fromma. Man höll förböner för sina handelsresande och själamässor för omkomna samt bistod med underhåll till de bortrestas familjer. Längre fram byggde de egna hus för att kunna härbergiera resande affärsvänner.

I dessa, till en början anspråkslösa, byggnader, grundlades Hamburgs ära och välstånd men även det första självständiga postväsendet. Om än i all enkelhet. För att kunna komma i förbindelse med sina utländska kontor, agenter och skeppare skickade sällskapet "Boten" (bud) till sina representanter i Brügge, Bergen och andra orter. Till en början skickades dessa "Boten" utan tidtabell och endast vid behov.

CARL-GUSTAF KLEIN är född i Stockholm 1945. Han är anställd i Posten sedan 1969. Efter tjänstgöring vid olika postkontor och PFA Postens Frimärksavdelning kom han 1982 till Postmuseum som kanslichef. Sedan 1993 arbetar han med kvalitetsprojekt inom Posten Frimärken.

Längre fram skickades de på bestämda tider, först månadsvis, sedan varje vecka.

För att ombesörja denna budskickning och bevaka respektive sällskaps intresse valde varje sällskap två åldermän (Olderlünde). Dessa kallas från 1583, när Hamburgs första börs kommit till stånd, för Börsäldeste (Börsen-Alten) och kan anses vara föregångare till senare tiders postmästare. De ovannämnda Hamburgersällskapens och andra "Börsen-Alten" fick med tiden, som följd av sällskapens ökande inflytande och rikedomar, ett slags officiell status under namnet "Commercedputationen". De behöll emellertid hela tiden det vinstgivande postväsendet i privata händer. Staden Hamburg accepterade detta genom århundradena då man ej ansåg sig vinna tillräckligt mycket genom att "nationalisera" postväsendet. Tvärtom ansåg man kanske att dessa privata postanstalter samt andra med utländska intressen främjade Hamburgs sak som internationell mötespunkt och handelscentrum.

Sådan var den postala situationen i Hamburg när det trettioåriga kriget bröt ut 1618. Redan 1612 hade det svenska postväsendet fått fotfäste i Hamburg då Sverige erhöll den danska regeringens tillstånd att

via det svenska postkontoret i Helsingör sända sin officiella post genom danskt territorium och de bägge hertigdömena Schleswig och Holstein till Hamburg där flera av de stora handelslinjerna sammanstrålade. Denna "postgång" var emellertid oregelbunden och användes endast vid behov och kunde ej nyttjas av enskilda personer.

Den 3 januari 1620 uppmanade Gustav II Adolf den svenska representanten i Hamburg, holländaren Leenart van Sorgen att undersöka förutsättningarna för en regelbunden postförbindelse mellan Hamburg och Stockholm via Markaryd, vid den dåvarande dansk-svenska gränsen.

Sveriges förbindelser med utlandet hade blivit allt livligare under Gustav II Adolfs regering och det var därför nödvändigt att så snabbt och säkert som möjligt få kännedom om de utländska förhållandena. Genom att ordna ovannämnda postförbindelse kunde den svenske kungen från sina kunskapare och korrespondenter snabbt få veta vad som skedde i ett, vid denna tid, oroligt Europa. Postgång behövdes endast till Hamburg då det därifrån gick bud vidare till Italien, Spanien, Frankrike, England samt genom hela Tyskland till Böhmen, Schlesien, Österrike och Ungern. Denna europeiska postgång bedrevs av släkten Thurn und Taxis för den habsburgska familjens räkning.

Leenart van Sorgen fann att förutsättningarna för en postförbindelse av denna art var goda och i sin rapport till den svenska regeringen svarade han att planen var genomförbar om även privata affärsbrev fick medtagas. Den svenska regeringen fattade beslut om postföringen och den 21 juni 1620 förskotterade van Sorgen, som under tiden blivit utnämnd till svensk resident (sändebud) i Hamburg, medel till den Thurn & Taxiska postmästaren i Hamburg, Hans Jacob Kleinhans, för att

denne skulle öppna postförbindelsen, vilket skedde redan den 28 juli samma år. Av Kleinhans räkenskaper för 1620–21 framgår att det befordrades omkring 175 st privatbrev mellan Hamburg och Sverige medan det i den andra riktningen blott befordrades ett fåtal. Portot mellan Hamburg och Markaryd var vid denna tid fyra schilling/brev. Hur många regeringsbrev och kungliga brev som under motsvarande tid befordrades med den en gång i veckan regelbundna posten har ej gått att få fram. Dessa var naturligtvis merparten med tanke på den svenske kungens starka engagemang i Tyskland vid denna tid. Trettioåriga kriget pågick sedan 1618 även om Sverige inte inträdde i kriget förrän år 1630.

I och med öppnandet av postlinjen mellan Hamburg och Stockholm fick den Thurn & Taxiske postmästaren Hans Jacob Kleinhans status som svensk postmästare i Hamburg, även om det ännu ej existerade något egentligt svenskt postkontor i Hamburg. Kleinhans hade, fränsett uppgiften att vidmakthålla postgången, även till uppgift att skriva regelbundna korrespondenser till regeringen i Stockholm. För detta erhöll han en lön av den svenska staten om 50 riksdaler per år.

År 1625 ersattes Kleinhans av en svensk, Anders Svensson. Svensson utnämndes även till svensk resident i Hamburg. Av dennes instruktion av den 19 oktober 1625 kan man utläsa att posten mellan Hamburg och Stockholm främst tjänade statens underrättelseväsen och först i andra hand enskilda intressen. Där sägs att residentens uppgift är "särdeles att uppehålla korrespondenserna med vårt kansli, så ock legater, agenter och korrespondenter utomlands". Vid sin död 1630 ersattes Svensson av Johan Adler Salvius som svenskt sändebud i Hamburg. Salvius anställde en skicklig Hamburgbo, Andreas Wechel, som

svensk postmästare. Denne blev sedermera, efter en tid som fältpostmästare i Gustav II Adolfs armé, svensk postmästare i Leipzig och utförde sitt arbete där så väl att han 1635 rekommenderades av den svenske rikskanslern Axel Oxenstierna som lämplig att organisera ett svenskt postväsende, vilket också skedde under 1636.

Vem som fungerat som svensk postmästare i Hamburg under Wechels tid i Leipzig har ej gått att få fram, men denne efterträddes år 1635 av Baltzar Schörling. Genom Sveriges inträde i det trettioåriga kriget år 1630 och de svenska arméernas inträngande även i södra Tyskland blev behovet av snabba och säkra förbindelser med Sverige via Hamburg större. Den svenska regeringen beslöt därför år 1634 att inrätta en ridande post från Frankfurt am Main över Hamburg och Lübeck till Sverige. Denna ridande post gick dock via Stralsund till Ystad och alltså ej över Danmark. Från Stralsund sköttes postgången till de dåvarande svenska besittningarna i Pommern.

Ett självständigt svenskt postkontor i Hamburg omtalas först år 1674 när Sveriges dåvarande resident i Hamburg i ett brev till Hamburgs senat meddelar att det av den svenske konungen, troligen samma år, inrättade svenska postkontoret inte skulle vålla fristaden Hamburgs postväsen någon skada utan endast ta emot brev destinerade till Sverige och vidareända dessa till Sverige i förseglade paket. Senaten gav tillstånd till denna anordning men hotade med höga böter om andra brev än de ovan nämnda förmedlades genom det svenska postkontoret. Samma förhållande gällde för övrigt den post som befordrades av svenska postbud genom Danmark. Dock överträdde förbudet ofta då det var en källa till goda extrainkomster för postbuden att befordra både brev och gods längs färdvägen. Ibland befordrades även passagerare av dessa postbud.

Hamburgs senat föreskrev även att chefen för det svenska postkontoret skulle vara en inhemsk borgare som kallades "Postkommisar" eller "Schwedischer Postmeister". Han fick ej kallas "Postmeister" då denna titel var förbehållen den kejserlige (Thurn & Taxiske) postmästaren i Hamburg. Postkontoret och dess verksamhet var vid denna tid inrymt i den svenske postmästarens hem. I oktober 1692 beslutade Kanslikollegiet i Stockholm emellertid att postkontoret om möjligt skulle flyttas till den svenske residentens hus och denne fick en månad senare, i en kunglig skrivelse, order om att "vår post skall förvaltas och utfärdas i Edert hus". Residenten skulle även ha uppsikt över det svenska postväsendet i Hamburg.

Den siste svenske postmästaren av tysk börd Bartholdus Huswedel ersätts år 1720 av en svensk, Johan Friedrich König. Fr o m detta år är postmästarna i Hamburg svenska undersåtar. Ovannämnde Huswedel hade år 1706 av Hamburgs senat förbjudits att befordra andra än svenska brev och meddelade att han som edsvuren borgare i Hansestaden Hamburg hade att rätta sig därefter. Trots detta lät han en forpost regelbundet avgå till Bremen. Enligt Huswedel själv var detta på uppdrag av den svenske kungen. Det förhållandet att de svenska postmästarna var av tysk börd medförde att lojalitetskonflikter ibland kunde uppstå. Det är troligt att det var av denna orsak som den svenska regeringen från år 1720 endast utnämnde svenska undersåtar till denna post. Den Hamburgska senaten synes ej haft något att invända mot detta.

Under 1700-talet tycks några förändringar av vikt ej ha skett vid det svenska postkontoret i Hamburg. Den svenska stormaktstiden tog definitivt slut med freden i Nyland 1721 där Sverige bl a tvingades avstå den största delen av sina tyska

besittningar. Det svenska postkontoret i Hamburg förlorar en stor del av sin betydelse under senare delen av 1700-talet i takt med att Sveriges politiska ställning i Tyskland går tillbaka. Efter de många krigen behövde Sverige återhämta sig varför Frihetstiden och den Gustavianska tiden kännetecknas av inre återuppbyggnad.

Från juni 1792 finns en skildrad tidssedel från det svenska postkontoret i Helsingör bevarad. Denna visar exakt rutt och använd tid på sträckan Hamburg–Helsingör. Postlinjens sträckning är Helsingör–Ostedt–Soröe–Corsöer–Nybergg–Odense–Assens–Aresund–Ball-Rendsburg–Hamburg. Den tillåtna tiden för denna transport var 28 timmar men den gick ofta på endast cirka 20 timmar. Under senare delen av

seklet ändrades turtätheten till två förbindelser per vecka. I Hamburgs fickkalender av år 1794 meddelas att den ridande svenska posten ankom två gånger varje vecka med brev från hela Sverige och Finland. Sjöpostförbindelsen mellan Hamburg och Sverige via Stralsund–Ystad avgick redan tidigare två gånger per vecka. 1748 nämner von Beust i sin "Versuch einer ausführlichen Erklärung des Postregals" att ordinarie "fahrpost" till Sverige över Ystad avgick från Hamburg varje tisdag och fredag via Wismar, Rostock och Stralsund. Den gamla boten-postvagnen medförde nu även passagerare från Hamburg till Stralsund och mellanliggande orter. Då postjakten mellan Ystad–Stralsund endast gick en gång i veckan torde tillkomsten av två turer

Skylt som suttit på svensk-norska posthuset vid Spersort, Hamburg, 1800-talet.

per vecka ha skett med tanke på passagerartrafiken. Priset för resan Hamburg-Stralsund var fem Thaler.

Svenska postkontoret fick år 1799 ett eget hus vid Spersort i närheten av domkyrkan. Detta såldes dock efter några år. När Frankrike år 1807 invaderade Tyskland medförde detta svårigheter även för det svenska postkontoret. Till en början fann postkontoret nåd inför Napoleons ögon men när Sverige gick med i kriget mot Napoleon stängdes det. Dock tillkännagav den kejserliga och kungliga franska posten redan år 1809 att Hans Majestät kejsar Napoleon hade tillåtit postbefordran mellan Hamburg och Sverige, varför "bref till Sverige skulle blifva prompt expedierade". Fransmännen tillät även postbefordran sjövägen från Hamburg till Sverige. Valet av den franske marskalken Bernadotte (sedermera Karl XIV Johan) som svensk kronprins och förhoppningen om att få Sverige med i kriget på fransk sida kan ha legat bakom detta beslut. Karl XIV Johan anslöt sig emellertid till Frankrikes fiender år 1813. Efter freden mellan Sverige och Frankrike den 30 maj 1814 återupprättades den direkta ridande posten genom Danmark. Det svenska postkontoret öppnades dock inte förrän efter fransmännens uttåg den 7 juni 1814. Genom Kjölfreden samma år hade Norge förenats med Sverige. Detta medförde att det svenska postkontoret öppnades under namnet: "Königliches Schwedisches und Norwegisches Post Comptoire". Postkontoret stod under ledning av Kungliga svenska och Norska beskickningen i Hamburg och dess förste tjänsteman var en postkassör vid namn I.C. Ritt.

Under denna tid gick den svenska posten från Hamburg huvudsakligen genom Danmark. I och med att ångbåtar togs i bruk blev den gamla Östersjövägen åter aktuell. Redan år 1832 fanns det en svensk

postångbåtslinje mellan Greifswald-Ystad. Det svensk-norska postkontoret förmedlade huvudsakligen korrespondens mellan Hamburg och Sverige-Finland.

Efter Hamburgs brand 1842 lät staden bygga ett stort "Posthaus" med den passande adressen Poststrasse 17, avsett för alla de postförvaltningar som saknade ett eget posthus. Sverige använde sig inte av denna möjlighet förrän år 1856 i samband med att Johan Carl Hellberg utnämndes till postkommissarie. Året innan hade Kungliga Generalpoststyrelsen avslagit ett förslag från Stockholms Handelsförening om indragning av det svenska postkontoret. Man hade istället bestämt att när dåvarande postkommissarien och ministerresidenten i Hamburg avgick skulle det svenska postkontoret omorganiseras och personalen bestå av: en kommissarie, en kontrollör, en ordinarie och en extra kontorsskrivare samt

Treringad datumstämpel med texten Hamburg K.S. & N.P.A. (Königliches Schwedisches und Nowegisches Post Amt). Stämpeln användes mellan åren 1848 till 1859. Originalstampen har nummer 3321 i Postmuseums samlingar.

tre ordinarie och tre extra brevbarare. Man inväntade dock inte residentens avgång utan beslutade år 1856 att postkommisariatet och residentposten, vilka tidigare varit förenade, skulle skiljas åt och utnämnde protokollsekreteraren vid hovexpeditionen Johan Carl Hellberg till postkommissarie vid det svenska postkontoret i Hamburg. Han tillträdde sin befattning den 21 maj 1856 och redan den 28 oktober samma år flyttade det svenska postkontoret och dess personal in i det s k "stora posthuset". Hellberg erhöll året därpå den nya titeln "Postdirekteur".

Under Hellbergs första år i Hamburg hade han stora svårigheter att kämpa emot. Det danska postverket hade sedan länge försökt att återfå rätten till den norska brevväxlingen med utlandet och från och med år 1858 övertog det danska postkontoret ensamt postbefordran till Norge.

Stämpel med fyrkantig ram och texten K.S.P.A. (D.). Bokstaven D betyder att posten sändes över Danmark. Stämpeln användes från 1860 troligen till slutet av 1865. Den har nummer 3322 i Postmuseums samlingar.

Endast då sjöfarten under vintern var hindrad på grund av isförhållanden, befordrades den norska posten landvägen över Sverige.

Från den 14 april 1858 benämnes postkontoret åter endast "Svenska postkontoret". Ovanstående orsaker kan ha medverkat till detta.

Vid denna tid hade det svenska postkontoret följande postvägar till sitt förfogande:

- a) landsvägen genom Danmark över Helsingör.
- b) ångbåtsförbindelser: Stralsund–Ystad–Stockholm två gånger per vecka, Stettin–Kalmar–Stockholm en gång per vecka, Lübeck–Stockholm en gång per vecka, Köpenhamn–Göteborg–Malmö en gång per vecka.

Postbefordran från Hamburg till Stockholm tog i regel fyra till fem dagar. Genom byggandet av södra stambanan samt inrättandet av en daglig båtförbindelse mellan Köpenhamn och Malmö förkortades tiden i maj 1863 till tre dagar.

Efter det dansk-preussiska krigets utbrott upprättade Sverige den 2 februari 1863 en ny postförbindelse sjövägen mellan Warnemünde och Ystad för posten till Norge. Denna förbindelse upphörde emellertid redan den 28 mars samma år, då staden Hamburg under tiden hade stängt det danska postkontoret i Hamburg och själv övertagit all postbefordran till Norge och Danmark.

Redan år 1864 kunde man ana att slutet närmade sig för det svenska postkontoret i Hamburg, när man inom dåvarande Kungliga Generalpoststyrelsen diskuterade att dra in detsamma. Året efter sade Hamburgs postverk upp kontraktet för postlokalen i "Posthaus", då man funnit sina egna lokaler för trånga. Även Hellbergs bostad i detta hus sades upp. Generalpoststyrelsen hade dock ännu ej fattat något beslut om nedläggning av postkon-

Svensk respektive tysk brevbärare i Hamburg på 1850-talet.

toret, utan uppdragit åt Hellberg att anskaffa en ny postlokal. Efter att ha fått hjälp med detta av en resepostinspektör från Sverige, lyckades man hyra en lokal om åtta rum med adress Scholvien-passage 9–10. Generalpoststyrelsens planer på att dra in det svenska postkontoret i Hamburg tycktes för ögonblicket ha skjutits på framtiden, men slutet kom trots detta allt närmare.

Genom bildandet av det Nordtyska Förbundet den 1 januari 1868 hade den hittillsvarande splittringen mellan Hansastädernas postväsenden upphört. Alla Hamburgs olika tyska postkontor ingick nu i det nya förbundspostverket. Utöver det Hamburgska statspostamtet anslöts även det furstliga Thurn & Taxiska Öfverpostamtet, Kongliga Preussiska Öfverpostamtet, Kongliga Hannoverska Postamtet och det Storhertiglga Mecklenburgska Öfverpostamtet. Endast det svenska postkontoret var ännu fristående. Enligt en paragraf i artikel 51 i den Nordtyska förbundsorfattningen skulle "Med icke tyska

regeringar som ännu äga och utöfva post-rätt i Hansastäderna, öfverenskommelser för ofvannämnda ändamål (hela postväsendets förening) träffas". Förhandlingarna med den svenska regeringen drog emellertid ut på tiden varför postkontoret kunde utöva sin verksamhet ända till början av år 1869.

Den 23 och 25 februari detta år beseglades emellertid det svenska postkontorets öde då generaldirektörerna Adolph Wilhelm Roos och Heinrich Stephan under-tecknade postfördraget mellan Sverige och det Nordtyska förbundet. I fördragets 29. artikel stipulerades att det svenska postkontoret i Hamburg skulle indragas från och med den 1 april 1869. Det Nordtyska förbundet skulle inom fyra veckor från detta datum betala den svenska regeringen 4 000 Thaler för bestridande av de kostnader som nedläggningen av postkontoret medförde. Vidare förband sig det Nordtyska förbundet att betala pensioner till sex tjänstemän vid postkontoret och erbjuda de övriga fast anställning i det Nordtyska Postverket. De tjänstemän som erhöll pension var:

"Postdirektören	
J C Hellberg	3 000 Thaler/år
Postkontrollören	
J H M Bremer	800 Thaler/år
Vaktmästaren M E Moberg	400 Thaler/år
Brefbäraren J C Kuhn	300 Thaler/år
Brefbäraren	
H A E Reuter	300 Thaler/år
Brefbäraren	
J C H Nüchtern	200 Thaler/år"

När det svenska postkontoret som sista utländska postkontor i Hamburg stängdes för gott den 31 mars 1869 gick en epok i Sveriges och Hamburgs historia i graven. En samtida svensk dagstidning beskriver det svenska postkontorets i Hamburg nedläggelse på detta patetiska sätt:

"Helt stilla afsomnade det svenska postverket i Hamburg onsdagen den 31 mars; dock försig-

*Johan Carl
Hellbeg
(1815–1877).*

gick icke begrafningen utan alla högtidligheter. Sedan locket på kistan (postluckan) kl 09.00 på aftonen (den vanliga tiden för stängandet) af en tillkallad snickare blifvit tillspikadt, samlade hufvudmannen i sterbhuset, den afgående postdirektören, omkring sig de sörjande anförvandterna till den aflidne, hvilka nu för sista gången infunno sig i sina svenska uniformer, tolkade för dem i ett gripande tal anledningen till dagens sorgehögtid och den hädangångnes förtjenster, samt inbjöd dem att dricka graföl på hans mull. Bragebägaren representerades af ett batteri champagnebuteljer. Första korken, som sprang, saluterade en skål för Hans Majes-

tet Konungen, den andra egnades den afgående, nu upplösta personalen, som, när turen kom till densamma att få ordet, begagnade detta för att, äfven med glaset i hand, tacka sin chef sedan 13 år, postdirektören J. C. Hellberg, som de nu sågo för sista gången ibland sig, och i vars vänliga minne de inneslöto sig, anhängande att han, såsom ett bevis på deras aktning och tillgifvenhet ville emottaga den äreskänk, som nu presenterades, bestående uti en borduppsats af silfver med flera etager kristallskålar, ett utmärkt vackert och smakfullt arbete. Emottogs med rörd tacksamhet, hvilket bekräftades med omfamningar af samtliga

kontors- och tjänstepersonalen, alltifrån den äldste (en nära 80-årig brefdragare) och intill den yngste. Dermed skiljdes chef och kår, och existerar svenska postkontoret i Hamburg numera endast i historien och traditionen. Vill poesien kasta sitt skimmer deröfver, så kan den, likasom den förevigat 'den siste kämpe' och 'den siste skalden', anslå en dithy ramb för den siste svensk-hanseatiske postdirektören."

Svenska postkontorets i Hamburg kända dåvarande adresser.

1685–1720 Vid Dom-Kirchhofe

1723–1760 Grönninger Strasse

1760–1770 Hörnhuset vid Alster (vid Zucht
haustrasse)

1770–1794 Bakom Petrikyrkan

1794–1797 Köningstrasse

1797–1798 Neust. Fuhlentwiete

1799 Niedernstrasse

1799/1800–1808 Speersort

1815–1816 Neurewall

1817–1818 Dammthorstrasse

1819–1832 Jungfernstieg

1833–1840 Hohe Bleichen

1841–1855 Grosse Theaterstrasse 42

1856 Grosse Bleichen

1856–1866 Poststrasse 17 (I stadsposthuset)

1867–1869 Scholvien-passage 9-10

Källor och litteratur:

Archiv für deutsche Postgeschichte, 1958:1, 1977:2. Hamburg 1958, 1977.

Arkiv i postväsendet, 1:5–6, 2:4. Hamburg 1859–1860.

Forsell, Nils, Svenska postverkets historia, 1. Stockholm 1936.

Den första av svenska staten anordnade postförläggningen av enskilda brev: ett 300-årsminne. Stockholm 1920.

Haij, Curt, Det svenska postkontoret i Hamburg och dess stämplat (Postryttaren, 1963).

Hamburgs Postgeschichte 1850–1867 (*Ver-einsbuch 1959 des Hamburg-Altonaer Verein für Briefmarken kunde zu Hamburg*) Hamburg 1959.

Handbok över svenska post- och makuleringsstämplat 1685–1981 Stockholm 1952.

Heurgren, Paul Gerhard, Svensk militärpost i krig och fred. Stockholm 1961.

Holm, Teodor, Sveriges allmänna postväsen, 1-4:3. Stockholm 1906–1916.

Kongl. Generalpoststyrelsens cirkulär 1869:4, sid 56–79. Stockholm 1869.

Postala notiser, 1876:50, 1877:40–41. Stockholm 1876–1877.

Wehner, Fr., Kongl. svenska och norska postkontoren i Hamburg (*Svensk Filatelistisk Tid-skrift*, 1906, sid 21–24).